

Dragica Čeč

PRUSKI KRALJ FRIDERIK II. VELIKI IN NJEGOVI VRABCI

O zgodovini varstva živali

Janez Bleiweis je v svojo živalsko propagando vključil tudi Friderika II. Velikega,¹ nekdanjega pruskega kralja in starega sovražnika habsburške monarhije. *Ta naj bi bil nanureč prepričan, da so vrabci škodljivi, saj naj bi nui požrli poldrugi milijon "vagonov" žita.*² Razpisal je nagrado za vsakega ubitega vrabca. *Ker je bilo nastavljanje ptičjih zank umetnost množic, je le-ta povezana z milim zvokom denarcev postala donosen posel. V zankah so se pridno lovili vrabci in seveda tudi druge ptice. Preden je kralj ugotovil, da vrabci niso nevarni, je bilo povsod vse živo kobilic in gosenic.*³ Moral jih je za drage denarje drugje nakupiti in zopet naseliti na Pruskeni.

Človek je z živaljo tradicionalno povezan. Razmerje med človekom in živaljo je prastaro in temelji na razmerju daj - dam, kar zrcali tudi zgornja pripoved. Razmerje človeka z živaljo si zasluži pečat zgodovine dolgega trajanja. Ne samo, da je žival človeku služila za prehrano, vgrajeval jo je tudi v svojo mitologijo in verovanja, vpenjal jo je v pregovore in pravljice, slikal jo je na svoje

domove in jo vlival v votive. V ljudski kulturi živali človeka rešujejo lakote, ki je skoraj tako zahrbtna in brezoblična kot sam zlodej, ta neprestani preizkuševalec v ljudskem pripovedništvu. Živali so človeka zaščitile pred nepredvidljivo naravo, pa vendar so nekatere izmed njih predstavljale nevarnost njegovi eksistenci in ga navdajale z neobvladljivim strahom. Predstavljale so mu radost, ki jo lahko prinaša življenje, a mu hkrati vzbujale tudi najhujši stud. *"Med vsemi živalmi, kolikor jih je ustvarila božja roka,"*⁴ pa je največ naklonjenosti posvetil pticam, ki so se po mnenju Reinharda Johlerja človeku prostorsko in mentalno približale.⁵

Tradicija pa se je neštetokrat prepletla z državo. In habsburška monarhija 19. stoletja je bila trden birokratski sistem, ki je z razvejano množico uradov skrbel za to, da se je izpolnjevala volja presvitlega cesarja. Ta volja si je naredila ime zakon. Najdragocenejši člen vladarskega sistema pa je bila vojska.

Cesar je fiziokratično verjel, da je zemlja glavni vir bogastva. S podpiranjem kmetijskih družb

¹ Vladal je od 1740 do 1786 in se je z Avstrijo zapletel v vojne, v katerih je dobil Šlezijo.

² Janez Bleiweis, *Miloserčnost do živali, Priloga kmetskih in rokodelskih Novic 1846, str. 35, (V nadaljevanju: Bleiweis, Miloserčnost...)* in *Prijatelj živali, letnik 1, 1933, št. 1, str. 19.*

³ O podobnih primerjavah glej Janus Tazbir, *Ljudi protiv zveri, v: Otium, časopis za povjest svakodnevnice, 5-6 (1997-1998), Zagreb 1998, str. 60-67. Primerjav zlasti str. 65.*

⁴ Fran Erjavec, *Domače in tuje živali v podobah za mladino, faksimile 1993, str. 283 (V nadaljevanju Erjavec, Domače...)*

⁵ Reinhard Johler, *Ubijanje ptica i ljubav prema njima, o etnografiji oprečnili strasti, v: Otium, časopis za povjest svakodnevnice, 5-6 (1997-1998), str. 95-115, str. 95 (V nadaljevanju Johler, Ubijanje...)*

mu je uspelo malce izobraziti kmeta, tako da je učitelj lahko zatrdil, da vraže pojemajo. Hkrati pa se je zavedal dragocene prednosti, ki so mu jih prinašale tiste vraže, ki so bile po strogi vladarski ideologiji priznane za koristne. Včasih je v svojih apetitih zašel predaleč in ljudstvo je zahtevalo svoje - hotelo je dobiti nazaj vsaj delček tistega, kar je zaznamovalo toliko generacij.

Ko se je razbohotila romantika

Zgodovina, politika in narava so bile v času pomladi narodov in času narodnih programov neločljivo povezane. Pojavljati so se začela prva strokovna društva, ki so pod svojim okriljem združevala v sodobnem razmišljanju nezdržljiva področja. Prvo slovensko društvo, ki se je ukvarjalo z zbiranjem narodnega blaga in se posvečalo izoblikovanju narodne identitete, poimenovalo Kranjsko muzejsko društvo, je v okviru svoje dejavnosti zbiralo tudi podatke o naravi (npr. prvi kustos Henrik Freyer).

Ljudje so se že od nekdaj srečevali s prepovedmi in dolžnostmi ob posameznih gospodarsko zanimivih kategorijah živali. Tako lov kot ribolov sta bila posebni pravici, ki ju je bila deležna le elita ali premožnejši posamezniki. In ta gosposka "navada" in prepovedani divji lov se je ohranil vse do konca monarhije.

K temu je pridal svoje še vsak cesar, ki je krvavo potreboval "zdravega" kmeta in njegovo "trdno" kmetijstvo. Poudarjanje pomena domačih živali za kmeta segajo v čas fiziokratskih idej. Ta ideja, prenesena v prostor in čas, je na Kranjskem tesno povezana s Kranjsko kmetijsko družbo. Družba je združila izobražence tudi iz različnih kmetijstvu koristnih strok, med katerimi so bili veterinarji, naravoslovci in gozdarji. Prav ti poklici so zaznamovali agrarne napore za napredek, ta svetovno-nazorski cilj meščanstva 19. stoletja. Na Kranjskem se je družba borila s pogozdovanjem krasa, napornim zalogajem za deželno blagajno in teoretike. Posebno pozornost in nego je dobivala tudi najbolj kulturna vrsta drevja - sadno drevje. Družba je morala prodreti do ustvarjalcev blagostanja, do preprostega ljudstva, ga izobraziti in ga osvoboditi starih in napredku škodljivih vraž. Pravi trenutek je napočil, ko se je na rodno grudo vrnil v veterinarski stroki podučeni Janez Bleiweis in kot tajnik družbe začel leta 1843 izdajati Kmetijske in rokodelske novice. To je bil čas tik pred izbruhom revolucije. "V eni osebi so se združile različne

meščanske ideje 19. stoletja", pritrjuje Tominšek in nadaljuje, "Bleiweis je bil v središču vsega kulturnega pokreta, realnega in idejstvenega z delom ali odporom."⁶

Prvi koraki, s katerimi so preprečili nepotrebno naprezanje živali, hkrati pa tudi njihovo večjo produktivnost, so bile podkve. Najdbe le-teh na slovenskem prostoru arheologi datirajo v 13. stoletje. Podkovanje konj je tudi eden izmed motivov na gotski freski v Crngrobu. Kasneje je postala posebne skrbi deležna tudi "kultivirana žival" - živina. Med prosto živečimi živalmi so, če pustimo ob strani plemenito divjad in ribe, začeli varovati posamezne vrste ptic. Zanje je veljalo, da ščitijo kmetijstvo in da so zato pomembna kategorija gospodarstva. V tem času so bili posebne nege deležni tudi varuhi imetja - psi. Ker je bilo število ljudi, ki jih je ranila stekla žival, zlastrajujoče, so iskali vse načine, kako bi preprečili, da bi se psi tako pogosto okužili s steklino. Prevladalo je mnenje, da lahko lepo ravnanje s psi zmanjša razširjenost stekline.

V duhu teh idej, s podporo kranjske kmetijske družbe in predvsem zaradi ugodnega spleta okoliščin, ko so se v isti deželi znašli sposobni in izučeni ljudje, ki so bili pripravljene delati, in predvsem močne osebnosti, je prišlo do ustanovitve veterinarske in podkovske šole, združene z živalsko bolnico. Ustanovitev bolnice je bila tesno povezana s praktičnimi izkušnjami Janeza Bleiweisa in njegovega stanovskega kolega Simona Stupija. Verjela sta, da se lahko prepozna simptome bolne živali, če se jo opazuje. To sta Bleiweis in Stupi opisala v dveh knjigah⁷. Razvoj veterinarstva in podkovstva na Slovenskem (že od terezijanske veterinarske šole 1767 v Benetkah) pa je bil tesno povezan z vojaškimi potrebami in oskrbo v bojih krvavo potrebnih konj in vlečne živine.⁸ Živinska bolnišnica je bila ukinjena leta 1881, verjetno zaradi pomanjkanja primerno usposobljenih ljudi.

⁶ Bleiweisov zbornik, uredil Josip Tominšek, Ljubljana 1909, str. 2

⁷ Janez Bleiweis *Nauk zdrave in bolne kopita podkovati*, Ljubljana 1850 in Simon Stupi, *Nauk spoznavanja in ozdravljenja rnuanjih in uotrajnih boleznii konj, goved, ovac, koz, prašičev in psov*, Ljubljana 1852. Njuno delo je ostalo nepreseženo vse do konca Avstrije.

⁸ Več o tem glej: Janez Batič, *The Beginnings of the Horse-shoeing and of the veterinary system in Slovenia, in: Zbornik Veterinarske fakultete, Ljubljana 1996, str.19-30. Srdjan Bardek, Prominent veterinary surgeons from Kranj in the first half and middle of 19th century, in: Zbornik Veterinarske fakultete, Ljubljana 1996, str. 117-127.*

“Ena lastovka še ne prinese pomladi,” so znali povedati preprosti ljudje, ki so hoteli in morali opazovati naravo. Največkrat so se ljudske modrosti prenašale prav prek pregovorov.

To so bili predhodni indici, ki so se kasneje vsrkali v znanost o živalih, ki jo zaokroži ime zoologija. Na Slovenskem, ki ni iskalo samo svoje identitete, ampak je izgrajevalo tudi svoj jezik, se je prikazal Fran Erjavec. Na veliko veselje kustosa Dragotina Dežmana je začel z Mravljo (1857) in nadaljeval z vajejskimi Žabami (1863). Prijetni pripovedovalec, pretkan z ljubeznivim humorjem,⁹ je mladini in vsej slovenski javnosti podaril zbirko Domače in tuje živali v podobah (1868-1873).¹⁰ V njih je prepletel slovensko ljudsko tradicijo in znanstvene dosežke vede, ki ga je zaznamovala za celo življenje.¹¹ Tiha vez, ki jo tke Erjavec, je romantična predstava o živali in njeni duši. Čeprav bi lahko prevedel kakšno od takratnih zooloških del, je Erjavec svoje delo napisal sam. V Nemčiji je namreč prav takrat izhajala razkošna Brehmova zbirka *Illustriertes Tierleben*, v Franciji pa je podobno delo pisal Buffon.

“Človeštvo se bo bolje razumelo med seboj, če se bo naučilo komunicirati z živalmi”, pa je menil Anton Regen, začetnik bioakustike, ko je leta 1905 njegovo znanstveno delo objavila dunajska akademija.

Milosrčnost do živali – ponovno rojstvo neke ideje

Ideje, ki sta jih v srednjem veku izrekla Tomaž Akvinski in Francišek Asiški, je po stoletjih filozofskega realizma z geslom “*Cognito, ergo sum*,” znova začrtal Arthur Schopenhauer.¹² To je bil začetek izgradnje novega, modernega svetovnega nazora. Živali so zmožne vseh čustev od ljubezni do sovraštva ali jeze, seveda tudi bolečine; od človeka pa se bistveno razlikujejo po stopnji razuma,¹³ je bilo njegovo prezentiranje razmerja

človeka do živali, ki se na svojstven, posamezno avtorju ustrezen način skriva tudi v vseh delih, ki so bila napisana v slovenščini.

Pester spekter različnih tradicionalnih in gospodarsko progresivnih idej je rodil novo gibanje, gibanje za zaščito živali. Idejne spodbude so dosegle slovensko govorečega bralca s knjigo barona Kniggeja *Napeljevanje k pobožnemu življenju in lepemu saderžanju* (1840),¹⁴ ki je že prinašalo poglavje o ravnanju človeka z “*neumno živino*”. O živini govorijo predvsem Mojzesove knjige. Prav biblijski citati predstavljajo metodo in element legitimacije te ideje. Z nizom epistemoloških, poljudnih knjig in nekakšnim bontonom za ljudstvo je nadaljeval tudi Slomšek v svojem Blažetu in Nežici v nedelskoj šoli. Tudi on se je dotaknil odnosa do živali. Poleg teh najširšim krogom namenjenih knjig so ideje o varstvu živali prišle tudi prek časopisne propagande obstoječih in institucionaliziranih gibanj v nemško govorečem prostoru. Skrbno ravnanje z živino je postajalo del splošne omike, del bontonu.¹⁵ Saj “*bolj ko si prizadevamo živalini njih pravico oteti, ob enim srečo človeške družbe podpiramo. Manj bo neotesanosti, divjosti in neusmiljenosti med ljudmi, manj bo tatov in roparjev.*”¹⁶

Klančnik je bil sploh prvi pisec, ki ga je slovensko govoreči bralec poznal in ki je pisal o milosrčnosti do živali, čeprav je bilo njegovo delo napisano v nemščini (*Mildherzigkeit gegen Thiere*, 1843). Dokazi, ki so vzeti iz Sv. pisma, se pojavljajo v večini del 19. stoletja (Bleiweis, Erjavec, kratke zgodbe), ne glede na to, ali so pisci pripadali najbolj naprednemu krogu slovenske inteligence ali bolj konzervativnemu: “*Človeku je Bog dal um, da naj nad živalmi gospoduje, jih k delu v svoj živež obrača, ne pa de jih trpinči in muči.*”¹⁷

¹⁴ Baron Knigge, *Napeljevanje k pobožnemu življenju in lepemu saderžanju, poslovenil Simon Klančnik, Ljubljana 1840.*

¹⁵ *Največ je o varstvu živali povedano v Valenčičevem bontonu (Jožef Valenčič, Vzgoja in omika ali izvir sreče, Ljubljana 1899).* (V nadaljevanju: Valenčič, Vzgoja...) Nekateri pisci bontonov se omejujejo zgolj na obstoječa zakonska določila, ki jih usklajujejo z jezikom svojega dela (npr. govorijo le o pravilnem ravnanju s psi)

¹⁶ Bleiweis, *Milosrčnost...*, str. 41.

¹⁷ *Kratke povesti za mladost, starše in učeničke monakovskega društva za varstvo živali, Priloga novic 1845, str.1. Citat povzema idejo, ki jo je razvil Tomaž Akvinski*

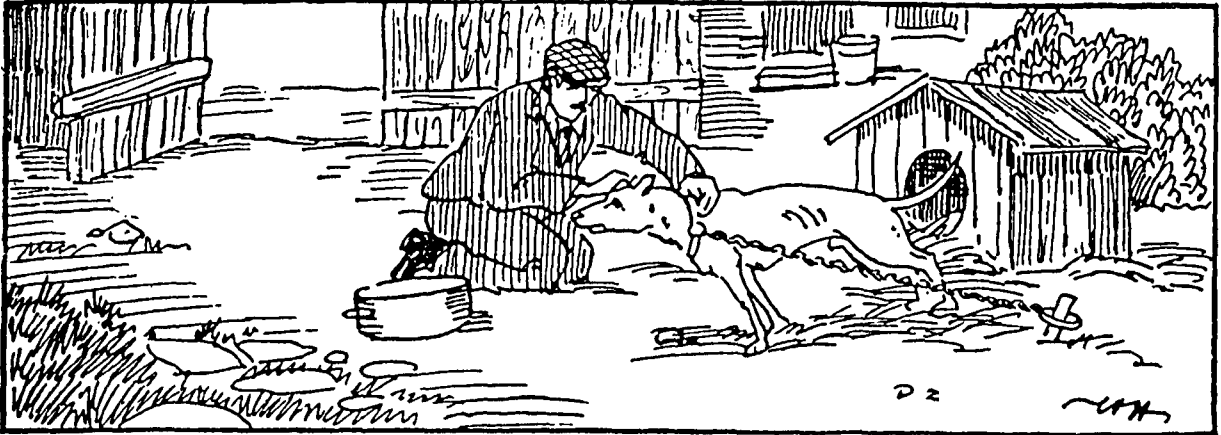
⁹ Erjavec, *Domače...*, str. 694.

¹⁰ *Knjige v zbirki so si sledile: Domače četveronožne živali 1868, Sesalci 1869, Ptice 1870, 1871, Golazen 1873. Serije ni zaključil, saj bi moral izdati še Ribe. Namesto tega je napisal knjigo o škodljivih živalih.*

¹¹ *Povzema tako Slomška kot Bleiweisa.*

¹² *Nemški filozof (1788-1860).*

¹³ *Martin Madeleine, Entwicklung des Tierschutzes und seiner Organisationen in der Bundesrepublik Deutschland, der Deutsche demokratische Republik und dem Deutschsprachige Ausland, doktorska disertacija, Berlin 1989, str. 10. (V nadaljevanju Martin, Entwicklung...)*

“Pravičnemu se smili življenje njegove živine, serce hudobnega pa je neusmiljeno,”¹⁸ je sveto-pisemski stavek, ki je napovedal prvo prilogo Novic, ki je bila posvečena varstvu živali. Uredništvo jo je brezplačno dobilo od goriškega društva zoper mučenje živali. Besedilo grofa Saškega je bilo strnjeno v poučne basni o enaki kazni, kot je bilo prizadejano mučenje (v zgodbi je deček postal sirota prav tako kot ptice, ki jim je “otel” mater). Ideja se je v nemško govorečih deželah hitro ukoreninila in prva posledica je bila prepoved tradicionalnih oblik zabave s petelinjimi boji in zabave ob skubljenju gosi.

Premik od varstva živine in ptic k splošnemu varstvu živali, ki je v slovenski literaturi nastopila s to drobno knjižico basni, pomeni Bleiweisova knjiga o milosrčnosti do živali, iz katere so vse 19. stoletje črpali pisci o živalih. Za knjigo je od bavarskega vojvode Maksa dobil bronasto svetinjo.¹⁹ Tema o varovanju živali, ki si je dve leti (1846, 1847) zaslužila posebno rubriko, je tudi pozneje ostajala pogosta v Bleiweisovih Novicah.²⁰

“Radi bi Slovence napeljali k tisti lepi čednosti, ki je splošna med Slovenci, namreč k usmiljenju do živince, kot jo sami zovejo,”²¹ so bile uvodne Bleiweisove besede.

Ker v tem času še ni bilo odmevnejšega dela o živalskem svetu, je bilo tudi to sestavni del knjige. Živali je razdelil v dva razreda, tako da so bile

živali najbližje mentaliteti in predstavam ljudstva, in sicer v živali petega stvaritvenega dne in živali šestega stvaritvenega dne. Pri vseh živalih je Bleiweis poudarjal njihovo koristnost²² in se je izogibal delitvi na koristne in škodljive živali, kar je potem počel Erjavec. Pri živalih, ki se jih je ljudstvo balo, je slikal njihovo mesto v naravnem ravnovesju.²³ Hkrati pa so te živali dokazovale panteonsko moč Boga. Rad se je ustavil tudi pri živini, ki jo je sam zdravil. Predvsem so ga motili biki zvezani v vprego za rogove, ker si tako uboge živali niso mogle odgnati hudih obadov.²⁴

Pred prvimi društvi je stala težka naloga, saj so morali predvsem začeti napeljevati k lepemu ravnanju z živalmi, saj je “posvetni prid in korist kmetov izhajal iz pametnega in lepega ravnanja z živaljo”. Na novo miselnost pa so vplivala tudi strokovna dognanja, da naj bi bilo meso pred zakolom trpinčenih živali nevarno človekovemu zdravju in življenju,²⁵ kajti “svinje kri, ki so jo zvezano vozili, otrpne, meso začerni in se ostrupi.”²⁶

Žival trpinčiti, je v tem tako pomenilo, pustiti jo stradati, v nesnagi poginiti in jo preveč obremenjevati. To je hkrati pomenilo grešiti. Mučitelj živali so označili za lopova, Turka, morilca in delomrzneža, skratka za človeka, ki se odmika omiki in kulturi in približuje divjaku. “Kajti tisti, ki javno mučijo živino, so srčnosurovi ljudje, ki imajo divje veselje vsled tujega trpljenja in muke.”²⁷ Le redko so menili, da je bilo mučenje živali posledica neznanja, ker žival ne zna izraziti

¹⁸ Novice, 18. 12. 1845.

¹⁹ Bleiweisov zbornik, 1909, str. 53 in 323.

²⁰ Njegova prizadevanja za varstvo živali, ki so se nadaljevala tudi po letu 1847, dokazuje časna diploma, ki jo je Bleiweisu podelilo društvo proti trpinčenju živali iz Trsta. Diploma nosi letnico 1859 in je bila Bleiweisu podeljena kot zaslužnemu udu te družbe (v: Bleiweis in njegov čas, Gorenjski muzej, Kranj 1996, str. 30).

²¹ Bleiweis, Milosrčnost..., str. 1. To so misli, ki jih je izrekel že Francišek Asiški (Martin, Entwicklung..., str. 3).

²² Kit, ki je zelo velik, naj bi dajal obilo lrvane in masti.

²³ Po avtorjevi razlagi so prepreečevale, da se niso namnožili škodljivci (npr. kače) ali da se ni zrak sprdil in okužil.

²⁴ Novice, 18. 3. 1845.

²⁵ Bleiweis, Milosrčnost..., str. 61.

²⁶ Bleiweis, Milosrčnost..., str. 50.

²⁷ Valenčič, Vzgoja..., str. 91.

svojih občutkov. Bolj verjetna se jim je zdela že antična razlaga, da prihaja mučenje iz zaničevanja živali oziroma iz "surovih in zarobljenih ljudi."²⁸ Tem so dodali tudi bolj oprijemljive primere, torej tiste, ki so bili bližje praksi. Mučenje živali je posledica bahanja in napuha, lakomnosti in nepremišljenosti (človek se je zavedel posledic šele ko je bilo dejanje že storjeno). S temi razlagami pa so posegali že v medsebojna razmerja med ljudmi.

Nastajati so začela prva društva zoper mučenje živali. To je bil že začetek modernega pogleda na živali, kljub temu, da je bil legitimiran s tradicionalno kulturo in mentaliteto. Bil je v interakciji z njo. Bleiweisove graje so bile deležne grde navade pastirjev na paši, ki so se igrali s preganjanjem mačk. Ubogim živalcam so vezali orehe na repe, pa tudi ptičja gnezda niso bila varna pred njimi. Ptice so slepili, da so jim lepše pele. Predvsem pa se je avtor jezil nad človeško površnostjo in požrešnostjo, češ da so ljudje puščali prepoteno živino na mrazu pred gostil-

nami, da so uporabljali bolno živino in da so naglali preveliko breme tovorni živini in psom.

Kritika izobraženca je bila posebej ostra zato, ker je tako lastnik živino hitro izgubil, s tem pa si je uničil tudi lastno imetje. Jezil se je tudi nad hlapci, ki so prodajali krmo, s katero bi morali nakrmiti živino svojega gospodarja. Živino, ki so jo kupili za zakol, so zvezano za noge vozili na neprimernih vozovih, da so deli živine viseli čezenj. Priganjali so jo tako, da so jo popolnoma prestrašili. Čeprav v knjigi ni posebej poudarjeno, so ljubitelji živali zelo skrbeli tudi za ptice.²⁹ Te so se gospodarjem bolj smilile kot služabniki, "ki jih podijo naokrog v najslabšem vremenu, obžalujejo pa ubogega urabca, če more v dežju okrog letati brez dežnika in suknje."³⁰

²⁹ V *Novicah* so bili pogosti članki o ljubljanskih tolovajih, ki so nastavljali pticam limanice (*Novice*, 23. 11. 1846), pol stoletja kasneje pa se pojavljajo članki celo o pticah, ki so v hudi zimi poginile zaradi mraza in pomanjkanja hrane (*Slovenski Narod*, 28. 1. 1910).

³⁰ Rolanda Fugger *Germađnik, Pri poljubu se ne sme cmokati in sliniti, "marveč tenkoglasno vase cikniti, da se malo sliši, pa dosti čuti"*, v *To in ono o meščanstvu v provinci, Celje 1995*, str. 37; povzema po Ivanu Veselu, *Olikani Slovenec, Ljubljana 1868*.

²⁸ Bleiweis, *Milosercnost*, str. 56

Pri naštevanju prekrškov pa so večkrat bolj kot slabo ravnanje z živino kritizirane slabe navade ljudstva. Napada so deležni zlasti konjederci zaradi grobosti in neobčutljivosti in mesarji zaradi nesterilnega ubijanja.

Bleiweis se je dotaknil tudi ravnanja meščanske elite z živalmi. Kritiziral je "preučitelje nature", ki natikajo metulje na nezastrupljene igle, kuharice, ki ne dajo kuhati polžev, rakov in rib v vrelo vodo, ki rib ne ubijejo, preden jim očistijo luske in ki režejo krake živim žabam.³¹ Poleg tega pa je bila meščanska navada kupovati otrokom živali, ki so se jih ti kmalu naveličali. Marsikatera gospa je bolj skrbela za pudlja (ki je sicer koristil slepim) kot za svojega moža in mož je imel rajši konja kot vse ostale člane družine. Meščanski otroci so imeli tudi ptice v kletkah in zlate ribice v akvarijih, ki niso bile več tiste koristne živali, ki jih v okviru svojih zmožnosti goji Valenčičev omikan človek.³²

Hkrati z napredkom teh novodobnih nazorov se je začel tudi odpor proti njim, saj je bil to še vedno čas, ko je bila revščina na podeželju, pa tudi v industrijskih mestih velika, in so mnogi večji del leta stradali. "Taki miloserčniki naj bi se raje za uboge ljudi potegnili!"³³ je bil pogost očitnik, ki so ga zagovorniki novih idej opravičevali z dejstvom, da ne povzdigujejo živali nad človeka. Čeprav gotovo niso bili navdušeni nad "pesjimi strici", kakor je Slomšek poimenoval tiste, ki so preveč pozornosti namenjali psom.

To so bile filozofske podlage gibanju, ki jih je sprejelo in legitimiralo ter v daljšem časovnem obdobju izoblikovalo skupaj z državo v zakone.

Ideja se institucionalizira

To je bil že čas novih problemov in predvsem novega odzivanja na gospodarsko politiko države, ki se je zrcalila skozi zakone. Glavni delikt je predstavljala delitev na koristne in škodljive živali, ki so si jo različne interesne skupine razlagale vsaka po svoje. Velik projekt pogozdovanja, nad katerim so bdeli gozdarji, je imel drugačne interese glede obvarovanja živali kot elitni krog lovcev, ki so svoje družbene vezi tkali prav na številnih jagah.

³¹ Bleiweis, *Miloserčnost*, str. 51-52.

³² Valenčič, *Vzgoja*, str. 92.

³³ Bleiweis, *Miloserčnost*..., str. 63.

Leta 1870 je Kranjska kmetijska družba izdala knjižico Viliijema Schleicherja *Živali kmetijstvu in gozdarstvu koristne s posebnim ozirom na zatiranje škodljivega mrčesa*. Vedno večja zaščita je bila v tem času namenjena divjim živalim, kar odraža tudi ta knjiga. Avtor je nastopil predvsem proti gospodarjem starega kova in "babjevernemu ljudstvu",³⁴ ščitil je netopirje, krte, ježe, sove in ptice. Zelo je bil proti udomačenju divjih živali, ki so v ujetništvu slejkoprej poginile. To pa očitno ni motilo učitelja pri Svetem križu,³⁵ ki je prek oglasa prodajal živo lisico, ki je slišala na ime "Zvitka".

V tej knjigi je tudi prvič nekdo odkrito nastopil proti lovcem, ki "streljajo le zato, da jim pred nosom poka."³⁶ Nad lovci, ki nosijo ustreljeno živino napol živo s seboj in domov, se jezi tudi Valenčič.³⁷

Vsa svetovnonazorska prizadevanja niso odmevala le v strokovni in poučni literaturi, ampak tudi v zakonih, kjer so se združili tradicija ljudske kulture, interes države in prizadevanja pripadnikov neke ideje. Čeprav so prvi zakoni (brez lovskih zakonov) promovirali gospodarske koristi, je v njih opazen vpliv novih znanstvenih dosežkov in prizadevanja posameznikov in organizacij proti mučenju živali.

Prvi zakon o varstvu ptic iz leta 1870 je prepovedoval prodajanje gospodarstvu najbolj koristnih ptic. Novela zakona, ki je odražala spremembe v času, pa je dodajala tudi podrobna navodila o tem, kako ravnati z zaseženimi jajci, pticami in pripomočki, da so se živali ohranile žive tudi tisti čas, ko je zakonsko mogoč rok pritožbe. Tiho pa je pričal tudi o problemih, ki so jih imeli zaščitniki živali s splošno mentaliteto ljudstva, in kazal na ovire, na katere so naleteli pri svojem delu. Kazal je, kako so svoj postranski zaslužek mnogi našli v prodajanju ptičjih "specialitet" (npr. golobjih jajc). Ali pa je kazal, kako oblasti niso mogle prepričati kmeta, da mu jate ptic ne uničujejo pridelka. To je lahko tudi zgodba o kmetih, ki so jih še vedno motila prazna gnezda pod streho hiše ali hleva (te so lahko pozimi odstranili).³⁸

³⁴ Viliijem Schleicher, *Živali kmetijstvu in gozdarstvu koristne s posebnim ozirom na zatiranje škodljivega mrčesa*, Ljubljana 1870, str. 15. (V nadaljevanju: Schleicher, *Živali kmetijstvu*...)

³⁵ *Slovenski narod*, 28. 11. 1908.

³⁶ Schleicher, *Živali kmetijstvu*..., str. 17.

³⁷ Valenčič, *Vzgoja*..., str. 92.

³⁸ *Landesgesetzblatt*, 5. 9. 1910, št. 23, str. 72. (V nadaljevanju: LGB.)

Državna svojeglavost do znanosti je, povezana z ljudsko praznovernostjo, podpisala smrtno obsodbo sokolu selcu, orlom, krokarjem in sovam uharicam, torej pticam, ki so bile na vrhu prehranjevalne verige.³⁹ Te so lahko lovili vsi, ki so imeli lovno pravico tudi od februarja do avgusta oziroma septembra, ko se večine ptic prav zaradi razmnoževanja ni smelo loviti.

Prvi zakon o varstvu domačih živali je Kranjska dobila leta 1904. Deželnega predsednika, barona Heina in njegove svetovalce je vodila želja, "da se odurne mnogokratno, pohujšljivo trpinčenje živali pri vprežnih vozovih, pri uporabi psov za vožnjo in pri prevažanju klalne živine in perutnine."⁴⁰ Zakon, ki je imel svojega predhodnika v cesarskem patentu z dne 15. 2. 1855,⁴¹ je bil posnetek večine Bleiweisovih zahtev, skupaj s praviimi podkvami za konje v zimskem času.

Društvo se bode ustanovilo

"Človek sme žival priganjati k delu, za katero ima dosti moči, ali ne sme je preoblagati s pretežkim delom, ne sme je neusmiljeno nabijati ali pretepati. Bog dopušča človeku ubiti ali zaklati živino, ki mu je potrebna za živež, za obleko in druge stvari."⁴² Trpinčenje živali, ki seveda ni bilo lastno vsem njihovim lastnikom, je gotovo slabo vplivalo na želodec uglajene mestne gospodične, ki se je peljala po deželi v nič kaj udobni kočiji.

In prav takšni občutki so lahko vodili stuttgartskega župnika, ki je po zgledu svojih evangeličanskih bratov leta 1837 ustanovil prvo nemško društvo za varstvo živali. Pet let kasneje je zaščita živali doživela pravo eksplozijo na Bavarskem. Tamkajšnje društvo je z učinkovito propagando zbralo že 3000 članov...⁴³

Čeprav je sklepati, da je bilo dunajsko društvo med prvimi društvi, ki so se ukvarjala z varstvom živali, pa prvi vzgib v naše dežele ni prišel iz prestolnega mesta, saj po poročanju Novic, to leta 1845 še ni obstajalo.⁴⁴ Starosta slovenskega giba-

nja za zaščito živali, goriški učitelj Valentin Stanig, je podporo 30 gld po cesarski pošti poslal v "narbolj imenitno družbo"⁴⁵ v Monakovo in dvorni svetovalec dr. Pernel ga je takoj založil z društvenimi publikacijami. Goričan, trdno prepričan v novo vero, je izkoristil svoja poznanstva in prav hitro prevedel drobno knjižico v slovenščino, jo natisnil in še v letu 1845 je bila pridana glasilu kmetijske družbe, ki ji je tudi sam pripadal. Ker je bila v predmarčni dobi procedura za ustanavljanje društev precej zapletena, je duhovni oče gibanja svojega podpornika dobil v goriški nadškofiji. Ta je na cesarja naslovila uradno prošnjo in bila leta 1845 tudi potrjena kot družba zoper mučenje živalij. Prvi navdušenci, cela množica 400 ljudi, je kmalu pristopila k družbi, člani pa naj bi prihajali iz vseh slovenskih dežel.⁴⁶

Prodiranje novega svetovnega nazora, ki ga odraža zastopanost privržencev ideje v društvu, je bilo silno hitro, če gre verjeti podatkom o članstvu. To se je v slabem letu podvojilo, kar je mogoče tudi odraz enega izmed društvenih pravil, ki članom nalaga dolžnost, "nagovarjati" prijatelje za društvo. Glavni cilj pa je bil gotovo povečati število ljudi, ki bodo sposobni plačati 0,5 gld za razširjanje poučnih publikacij in ki ne bodo mučili živali. Tako so našli ljudi, ki so bili zgled drugim, še posebej neizkušenemu in nepismenemu prebivalstvu. Tudi uredništvo Novic je tej družbi skrbno zbiralo člane.⁴⁷ Njeno delovanje se je začelo z velikim poletom, a je bilo zavrtlo s smrtjo duhovnega očeta Valentina Staniga leta 1847.⁴⁸

Novo kranjsko podružnico graškega društva je leta 1874 vodila misel, da "morajo z združenimi močmi čuvati živali."⁴⁹ Statut, ki je bil podoben tistim iz srede 19. stoletja, se je dopolnjeval s poudarkom, da ne bodo razlikovali med nespametnimi, lahkomišljenimi ali zlobnimi mučitelji.

glasilo *Thierfreund*, ki ga je izdajalo do leta 1888 (*Prijatelj živali*, št. 1, 1933, str. 6).

⁴⁵ Društvo je obstajalo že od leta 1841 (v slovenskih deželah so o njem vedeli verjetno od leta 1842). Verjetno je imelo največ članstva med tourstnimi družbami na Nemškem, čeprav je številka 3600 članov, ki naj bi jih društvo z bavarskimi podružnicami imelo, pretirano (Bleiweis, *Miloserčnost...*, str. 64). Leta 1845 je bilo podobno društvo ustanovljeno tudi v Budimpešti (Novice, 12. 10. 1845), nekaj časa pa je moralo delovati tudi društvo v Lienzu (Novice, 21. 3. 1847).

⁴⁶ Novice, 17. 12. 1845.

⁴⁷ Novice, 5. 4. 1847.

⁴⁸ Verjetno na podlagi Bleiweisa navaja tudi avtor gesla "Društvo" v Enciklopediji Slovenije številko 800 članov.

⁴⁹ Narodni muzej, društvena pravila 1874.

³⁹ V Narodni galeriji hranijo v zbirki *Mojstrovine tujih avtorjev tudi olje ubitega sokola selca, ki je nastalo v drugi polovici 19. stoletja v Trstu*.

⁴⁰ LGB, 17. 8. 1904, št. 10, str. 38-42.

⁴¹ Arhiv republike Slovenije, *Kranjsko društvo za varstvo živali, izkaznice*. (Dalje AS, Kranjsko...)

⁴² Erjavec, *Domače...*, str. 13.

⁴³ Martin, *Entwicklung...*, str. 6.

⁴⁴ Društvo za varstvo živali na Dunaju (*Wiener Thierschutzverein*) je kmalu po ustanovitvi začelo izdajati svoje

Leta 1899 je bilo v Ljubljani ustanovljeno društvo za varstvo živali, ki je imelo v svojem "name-nu vse živali varovati pred trpinčenjem in nekoristnim pobijanjem, domače živali pred nepotrebnim mučenjem pri klanju, potem bolne živali pred prevelikim naporom in pred pridržanjem neogibnih okoliščin ter pospeševati lepo ravnanje z živalmi".⁵⁰ Podobni društvi sta obstajali tudi v Celju⁵¹ in Mariboru.⁵² Čeprav je bilo novo društvo naravnano k varstvu živali in ne več samo proti mučenju, je bilo na idejni ravni v petdesetih letih le malo razlike. Glavna razlika je bila v povečani skrbi novega društva za ptice pevke.

Društvo je bilo predvsem krožek elite, ki je imela v svojem kulturnem vzorcu tudi udeleževanje v "obče koristnih društvih". Njihova gmotna neodvisnost jih je navajala na karitativno, humano dejavnost, ki je označevala tudi dejavnost društva s sedežem v grofu Magheriju⁵³ priljubljenem hotelu Stadt Wien (imenovanem tudi Pri Maliču). Vstop v člansko sobo, za katero so plačevali 50 kron, je bil mogoč le s člansko izkaznico, na kateri je bilo v enem izmed deželnih jezikov napisano besedilo prvega zakona zoper trpinčenje živali in ki sta jo krasila konj in pes, tipični meščanski živali. To početje je postajalo pristočasni ritual meščanstva.⁵⁴

Sejna soba, ki se je kasneje preselila v hotel Llyod, pa je bila daleč od ljudi, ki jim je bila namenjena. Epistemološka funkcija društva je bila še vedno najpomembnejša tema, s katero so se ukvarjali društveniki. Med najširšimi sloji prebivalstva je bilo najti največ divjakov, mučiteljev živali. To so jim vsako leto znova potrjevala poročila z magistrata, ki so poročala o kaznih zoper mučitelje živali.⁵⁵ Seveda so si družbo med kaznovanimi delali "sirovi in zarobljeni ljudje" hlapci in dekletke ter mesarski hlapci.⁵⁶ Tem so se pri-

družili nekateri sinovi in celo hči posestnika, čeprav "so ženske sploh boljšega srca".⁵⁷ Da olajšanje mošnjička ni vedno prizadelo oškodovanca priča prevoznik iz Rožne doline, ki je bil zaradi svoje trmoglavosti javno zasramovan v časopisu. Podobne graje, le da v Bleiweisovih črnih bukvalah, je bila deležna že tolsta gospa, ki je svoje kopune morila tako, da so med počasnim umiranjem dobivali gurmanske značilnosti fazanov. Ljubiteljica teh, redko prikazujočih se ptic, je patentirala posebno mešanico vročega vina in začimb, ki jih je vlivala v žive živali.⁵⁸ Malo manj hude krvi so bili deležni hlapci na Dunajski cesti, ki so vsi po vrsti ostajali brez težko prigaranih denarcev ali pa so svoje odsedeli v ječi, tja do treh dni. Verjetno so se njihovi vozovi ugreznili na poti iz skladišča na južni železnici, saj je bilo (čisto poročevalsko): "Na tej poti pogosto videti, kako pijani hlapci neusmiljeno prete-pajo živino. Tako so 22. t. m. od 4. uri popoldne pretepli nekega konja, da je od slabosti padel in še ležečega so grozovito pretepli."⁵⁹ Pravo presenečenje pa so morali doživeti tisti, ki so po opravih prišli v Ljubljano s svojo živinco, jo "obdelovali" na običajen način, a zaradi tega staknili kazen mestnega policijskega nadzornika.

Valilnice, ki jih že leta 1870 za škorce priporoča Schleicher,⁶⁰ je društvo nenehoma izpopolnjevalo po *najsodobnejših metodah*. Varovanje ptic je bila v monarhiji tako pomembna gospodarska kategorija, da so po novem društvenem zakonu iz leta 1867, ustanovljali društva, ki so se ukvarjala samo z varstvom ptic. Z valilnicami in krmilnimi mizami so na kar 300 koncih opremili Ljubljano. Do rekvizitov in hrane je bilo upravičenih vseh 309 članov društva, ki so večkrat na svoje stroške postavljali valilnice, kot svetel primer pa je društvo hvalilo zlasti ljubljanskega hotelirja Kendo.⁶¹ Ugodili so tudi marsikateri prošnji ljubiteljev ptic, ki so bili ponavadi kakšen učitelj, oče majhnih otrok ali lastnik posestva na deželi, kjer so bili ptiči koristni gostje pri zatiranju škodljivcev. Mentaliteto ljudstva⁶² dobro pona-

⁵⁰ AS, Kranjsko..., *statut društva*.

⁵¹ Prijatelj živali, št. 2, Ljubljana 1933, str. 15.

⁵² AS, Kranjsko..., *Blagajniška knjiga*

⁵³ Mojca Ferle, *O družabnem življenju Ljubljancanov v obdobju 1848-1918, v: Homo sum, Ivan Hribar in njegova Ljubljana, Zbornik ob razstavi Mestnega muzeja, Ljubljana 1997, str. 165-179, str. 172. Grof Magheri je bil vladni svetovalec in predsednik društva v letih 1902-1914.*

⁵⁴ AS, Kranjsko..., *članske izkaznice in blagajniška knjiga*.

⁵⁵ V dveh letih so zaradi mučenja živali oglobili 73 ljudi. Zahvala, da je bilo zaradi prekrškov zakonov zoper varstvo ptic oglobljenih le 11 ljudi, pa gre verjetno tudi šoli. (AS, Kranjsko..., *seznam kaznovanih*)

⁵⁶ In kaj so počeli? V mošnjičnih črnih bukvalah so mesarski hlapci nemirnega bika umirili npr. tako, da so mu po-

polnoma neprizadeti z "velikim nožem" in še vedno živemu iztaknili obe očesi (Novice, 17. 5. 1846).

⁵⁷ Bleiweis, *Milosserčnost...*, str. 56.

⁵⁸ Novice, 6. 1. 1847.

⁵⁹ Slovenski narod, 24. 1. 1910.

⁶⁰ Schleicher, *Živali kmetijstvu...*, str. 25.

⁶¹ AS, Kranjsko..., *zapisnik občnega zbora*.

⁶² O boju proti ptičarjem in in o delitvi na tiste, ki niso jedli ptic, od tistih, ki so to počeli, prek Montesquiejeve delitve po 46. vzporedniku glej: Jöhler, *Ubijanje...*, str. 106-111.

Živinorejci, ljubitelji živali!

Popolen uspeh in donos živinoreje dosežete, ako je Vaša živina, govedo, konji, svinje, ovce, perutnina prosta kožnih zajedavcev, grinj, moljev, uši i. t. d.

To dosežete edino z

Garkonovim milom B.

proti živalskim kožnim zajedavcem.

Uporaba je enostavna, žival ne trpi kakor pri drugih mazilih, uspeh zajamčen.

Vsakemu komadu priloženo navodilo.

Dobi se pri:

Tvornici kemikalij Garkon v Celju; drogeriji Sanitas v Celju in Ljubljani. Kmet. družbi v Ljubljani, tvrdki Videnšek v Mariboru in v lekarni v Žalcu.

zarja tudi trojni ponatis "Erjavčeve uspešnice" Ptiči.⁶³

Konflikt pa je nastal, ko so se začeli križati interesi tistih, ki so velikokrat svojo naklonjenost do ptic pevk pridobili s pogledom na svojo zemljo, in tistih, ki le-te niso imeli, torej nižjimi sloji. Ti so videli v pticah zlato jamo in kdaj pa kdaj tudi hrano. Zato je društvo posebej poudarilo, da hoče "zabraniti, da se ptice selilke, kar se vsako leto zgodi, trumoma ne ulove in pomore",⁶⁴ čeprav se s tem "v južnih zemljah tako neusmiljeno pečajo".⁶⁵ To delo so lahko izvrševali brez večjih težav kot predstavniki elite v odnosu do najnižjih slojev v urbanih naseljih. V duhu Montesquiejeve delitve na civilizirani sever in barbarski jug po 46° vzporedniku, ki se je odražal tudi v kulturi konzumiranja ptic,⁶⁶ je že J. Bleiweis govoril o utrujenih pticah selivkah, ki se spustijo na barje, kjer pa po strašni smrti na limanicah končajo pod Trančo kot trgovsko blago "fantalinov", ki komaj hlače nosijo.⁶⁷

⁶³ Erjavec, Domače..., str. 695.

⁶⁴ As, Kranjsko..., društvena pravila.

⁶⁵ Schleicher, Živali kmetijstvu..., str. 13.

⁶⁶ O razlikah piše Johler, Ubijanje...; glej še posebej uvod.

⁶⁷ Novice, 6. 2. 1856.

Fr. Sevcik, Ljubljana

Židovska ulica 8

Telefon št. 33-78

Velika izbira vseh vrst oprem za pse.

Em - Ge

pištrole za dresuro

psov. Največja izbira lovskih pušk, pištol, municije in vseh lovskih potrebščin. Najnižje cene. Zahtevajte cenike.

KOLEDAR

ZA LETO 1907

kranjskega društva za varstvo
živali v Ljubljani.

V LJUBLJANI 1907.

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV.

Društvenikom, podkrepjenim z dolgo tradicijo opozarjanja na problem pobijanja ptic, je bilo najhuje pri srcu, ko so morali gledati, seveda s času primernim pretiravanjem, kako so na ljubljanski tržnici branjevke prodajale cibe⁶⁸ in brinovke, znane ljubljanske specialitete.⁶⁹ Ptice so povečini, tudi zunaj lovne sezone, končale v zankah trnovskih in krakovskih "delomrznežev". Te je z nasveti, orodjem in zgledi podpiral ptičar Lovro Breznik, "posestnik ptičje klavnice" (ki pa po mnenju magistrata ni kršila zakonov). Vendar pa je društvu bolj kot njegovo lastništvo šlo v nos dejstvo, da je bil imenovan aktivni in potem upokojeni stražniški vodja,⁷⁰ vodja tistega urada torej, ki je preganjal in naznanjal tiste, ki so se pregrešili zoper zakon iz leta 1870 in 1904. Pobijanje ptičev je bil dobičkonosen posel, s katerim se je v Ljubljani v začetku stoletja ukvarjalo do 10 trgovcev (hkrati lovcev) s pticami, ki so po včasih malce nevoščljivih ljudskih govoricah pobili do 6000 koristnih ptičev, ki so jih na "civiliziranem severu" Ljubljane⁷¹ – v Tivoliju tako vestno krmili. Dobiček od prodaje je bil toliko večji, ker so z njimi zalagali še trge v Gradcu, v Trstu in na Dunaju. Da je v vsakem ljudskem traču najti kanček resnice, je potrdil dogodek, ki se je zgodil leto kasneje. Mestni tržni stražniki so namreč na ljubljanski tržnici v času, ko se tički ženijo, zaplenili 95 mrtvih ptičev, zalotili pa so tudi lovce in iz mnogih malih vrečic izpustili ptice pevke.⁷²

Društvo, ki se je zavzemalo obvarovati živali "pred nekoristnim ubijanjem"⁷³, je postrani gledalo na konjederca, posebej mestnega, ki ga je imelo neprestano pred očmi. Ta pa je po pogodbi z magistratom dvakrat tedensko polovil po mestu vse klataške pse brez nagobčnikov in pas-

jih značk,⁷⁴ v času stekline pa je bilo njegovo početje še bolj pogosto.⁷⁵ Magistratu in vladi so pošiljali številne predloge, kako obvarovati ljudi in živali pred steklino, hkrati pa preprečiti nekoristno in pretirano pobijanje. Proti pasjemu kontumacu⁷⁶ so imeli marsikaj pripomniti tudi člani društva, ki niso prihajali iz Ljubljane. Na Notranjskem so izobraženci prebrali, da so posledice kontumaca "samozavestne lisice", ki si v Slavini v sredi vasi predrzno upajo napasti kurji rod.⁷⁷ Lastnik psa pač ni hotel imeti zaprtega v konjederčevi karanteni skupaj s potepuški psi, za katere niso pazili, da niso bili "preveč pripekkljaji sončnem ali na prehudem mrazi", da niso jedli "vroča jedila, dišavske stvari, nedopečen kruh in gnilo meso".⁷⁸ Konjederec je imel tudi pooblastilo, da je psa v treh dneh ubil.

Biti nemčur je pomenilo sodelovati z Nemci in občevati v njihovem jeziku. Društvo pa je bilo v času najhujših delitev na črne in bele dvojezično. V ideji za obči napredek in za varstvo živali so presegli tudi strogo delitev na liberalce in klerikalce. V Llyodu so za mizo sedeli liberalni veljaki Tavčar, Triller in Hribar poleg ljudskega Šušteršiča. Seveda vsi v družbi svojih dam, ki so bile odbornice⁷⁹ (gospa Trillerjeva in Tavčarjeva), in z vrhom Kranjske kmetijske družbe, visokega meščanstva in novodobnega plemstva, deželnih uradnikov, šolskih nadzornikov in živinozdravnikov. V svoji orientiranosti k prominentnim osebam so pritegnili tudi kulturno elito,⁸⁰ med katero je spadal Anton Aškerc. Eno leto pa je bil včlanjen tudi župan Ivan Hribar, čeprav je bilo društvo do ljubljanskega magistrata precej ostro. Kritiziralo je predvsem njegovo policijsko in

⁶⁸ Za cibe so prodajali mrtve samičke ptic pevke, samčke pa so v kletkah prodajali kot pevke po "celem svetu" (Slovenski narod, 15. 1. 1910).

⁶⁹ V meščanskih kuharicah, že od Valentina Vodnika naprej (Kuharske bukve, Ljubljana 1799), razen golobov ni najti pretirano veliko ptičjih specialitet. Predmeščanska plemiška elita pa naj si ne bi predstavljala svojih jedilnikov brez šopa jerebic, kljunačev, drozgov ter škranjčkov in grmuše na vrhu te pisane piramide. Tako je ob obisku na vitpavskem gradu 1726/27 Goldoni opisal običajno pojedino. (Vladimir Šlibar, "Človek je, kar je." Prispevek k zgodovini meščanske prehrane v 19. stoletju. V: To in ono o meščanstvu v provinci, Celje 1995, str. 20).

⁷⁰ AS, Kranjsko..., dopisi 1908, 1909.

⁷¹ Tu se pokaže, kako sporne so v praksi ostro zarisane meje, ki se jih poslužuje Johler (Johler, Ubijanje..., str. 106-110).

⁷² AS, Kranjsko..., dopisi 1910.

⁷³ AS, Kranjsko..., društvena pravila.

⁷⁴ Zato je bil v Ljubljani že 1850 izdan odlok o pasjem davku, ki ga je moral vsako leto plačati lastnik psa. Njegovo plačilo je dokazovala značka, ki je psa varovala pred konjedercem. Če lastnik ni plačal davka (ki je bil pol manjši, če je bil pes hišni čuvaj ali lovski pes), je bil ta še višji, ko ga je odkupil nazaj od konjederca (Anton Globočnik, Nauk slovenskim županom, Ljubljana 1880, str. 60 (V nadaljevanju: Globočnik, Nauk...)).

⁷⁵ Judita Šega, Zdravstvene in higijenske razmere v Ljubljani, Ljubljana 1995, str. 106

⁷⁶ Kontumac je bilo preganjanje vseh psov (ki niso ustrezali predpisom) v času epidemije stekline. Ukazano je bilo, da morajo psi ostati znotraj dvorišč. Le sobnim psom je bilo v Mostah, Zgornji in Spodnji Šiški in na Viču dovoljeno sprehajanje ob svojih gospodarjih na vrvtci in z nagobčniki (Slovenec, 21. 5. 1909).

⁷⁷ Notranjec, 11. 7. 1908.

⁷⁸ Globočnik, Nauk..., str. 60.

⁷⁹ Po statutu društva je bila tretjina vseh članov vse od 1899 vsako leto določena z žrebom.

⁸⁰ Skladatelj Joseph Wagner je bil npr. član društva za zaščito živali v Stuttgartu (Martin, Entwicklung..., str. 5).

kazensko dejavnost in doseglo pravico, da daje mnenje pri dovolilnicah, ki jih je magistrat izdajal ptičarjem, in da je obveščeno o vseh, ki so jih kaznovali po določenih zakonov iz leta 1870 in 1904.

Predsednik je bil v letih 1902-1914 grof Magheri (vladni svetovalec), tajnik pa gozdarski nadzornik Vaclav Groll. Med društveniki je obstajal tihi konsenz in tako je v društvu najti tudi predsednika Društva za varstvo lova Ivana Tavčarja,⁸¹ bolj znanega kot politika in ljubljanskega župana. Podporna člana sta bili Kranjska kmetijska družba in Društvo za varstvo lova.⁸² V društvu je bilo včlanjenih kar precej žensk, a še vedno mnogokrat skupaj s svojim možmi. Svojo emancipacijo pa so dokazovale s polovico mest v društvenem odboru, ki je poleg štirih mestnih gospodov vodil društvo.⁸³

Njihove brošure je izdajala slovenska tiskarna (J. Blasnikova nasledniki). Edina društvena publikacija, ki je preživela pasti časa, je društveni koledar iz leta 1907,⁸⁴ drobna brošurica, ki je napisana v slovenščini. V svojem osnovnem vodilu, zavarovati živali, se društvo ni oziralo na jezikovno ali politično pripadnost časopisja,⁸⁵ ki je izhajalo bodisi v Ljubljani ali pa v Laibachu. Če se pri politični orientiranosti društvo ni oziralo po "običajih" dežele, pa se je teh precej vestno držalo pri izbiri ponudnikov storitvenih dejavnosti in trgovcev, ki so društvo zalagali "s ptičjimi mišami", krmo in barvo.

*"Sam gospodar more le malo, cele soseske več, največ pa bi mogle cele dežele v zvezi ena z drugo, ali pa dežele celega sveta"*⁸⁶, pravi V. Schleicher ob varstvu koristnih živali.⁸⁷ Posebej po letu 1910, ko je vseavstrijska zveza proti vivisekciji (v Gradcu) vložila v državni zbor zakon, ki bi "to najslabšo izmed vseh znanstvenih metod" prepovedal, se je začelo društvo bolj povezovati z drugimi. Veliko je k temu pripomogla že precej stara zavest, da se lahko novosti dosežejo le s povezovanjem s tistimi, ki imajo podobne interese in stremjenja. Dr. Robida, eden izmed društve-

nikov in navdušen zaščitnik živali, je tako celo predlagal, da naj se dunajskemu društvu pošlje pobudo za organiziranje konference vseh sorodnih društev, na kateri bi se razpravljalo o kaznih za prekrške, ki so nastali pri prevažanju živali po železnici. Tretji zvezni dan društev za varstvo živali so res organizirali in je potekal 15. oktobra 1911 v Karlsbadu. Veliko težje kot proti vivisekciji pa se je bilo boriti proti pobijanju ptic v znanstvene namene, za učne pripomočke v šolah. Ti so bili še eden izmed dobičkonosnih poslov za trgovce in slaba tolažba za varstvenike, ki so tako politično dosegli le kakšno dovolilnico in pečeno ptičko manj.

Če se ocenjuje delovanje nekega društva po številu tistih, ki so bili "obče" znani, ali pa tistih, ki so bili pripravljani plačati 5 kron, kolikor je znašala letna članarina, potem je bilo društvo uspešno in tudi precej razvejano po deželi Kranjski. Zaradi zagretilih posameznikov je bilo dejavno tudi v izvrševanju svojih statutnih postavk, pa tudi svoje člane je vzgojilo v prave zaščitnike živali. Tega ne dokazujejo le inserati v največjih časopisih. Tudi člani, ki so živeli na deželi, so aktivno sodelovali s svojimi članki v lokalnem časopisju, ki je bilo epistemološko naravnano (kot primer navajam Notranjca). Zgledov, kako pisati, so imeli dovolj in vsaj zdi se, da so poznali tudi Bleiweisova dela.

Začetek 20. stoletja je bil tudi čas mednarodnega povezovanja med istovrstnimi društvi in čas, ko se je v Nemčiji rojevala nova etika. Ta je prizadevanja za varstvo živali povezala s prizadevanji za večje pravice žensk, za pacifizem, boj proti alkoholizmu, prizadevanja za varovanje narave, za spolno moralo, za šolsko reformo in za zemljiško reformo v eno celoto, ki bi počasi začlenjala spreminjati splošno ljudsko omiko. Povezavo teh, po svoji naravi tako različnih prizadevanj, pa je najti tudi v stremljenju po prepovedi lova na konjih. Ta je škodoval moralnemu razvoju človeštva, še posebej, ker se je z njim ukvarjala elita, ki je bila vzor večini ostalih ljudi.⁸⁸

Grdobe grde paglave, masti ste vredne leskove!

Najtežje pa je bilo za varstvo ptic in različnih plazilcev zagreti mladino, ki si je marsikdaj z lovom ptic krajšala čas. Štirideseta leta so bila čas prvih poučnih knjig za mladino in učitelje v slo-

⁸¹ *Ročni kašipot po Ljubljani in kranjskih mestih za navadno leto 1907, Gorica 1906, str. 82.*

⁸² *AS, Kranjsko..., Blagajniška knjiga 1.*

⁸³ *AS, Kranjsko..., zapisnik občnega zbora 1910*

⁸⁴ *Koledar društva za varstvo živali za leto 1907, Ljubljana 1906.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Schleicher, Živali kmetijstvu..., str. 13.*

⁸⁷ *Na Nemškem so zveze društev za varstvo živali obstajale že od sedemdesetih let 19. stoletja (Marin, Entwiclung., str. 7).*

⁸⁸ *AS, Kranjsko., tiskovna-Etische Rundschau 1912.*

venščini. Te so imele tudi nekaj poglavij, namenjenih živalim, predvsem pticam. Po Slomškovi knjigi (izdani leta 1842) je verjetno predaval tudi kaplan v bližini Ljubljane, o katerem poročajo Novice. Le-ta naj bi "*srca otročičev s tako vnemo navdal*", da so le-ti vse prekrške prijavili svojemu "učitelju". Seveda je bilo tem najlažje kričati čez nepriljubljene tujce - Lahe, graditelje južne železnice, ki so počeli tukajšnjemu ljudstvu neznano opravilo, ki jih je navdajalo z gnusom. Lahki so lovili mačke, jih "devali iz kože" in jedli.⁸⁹

Navdušenje so poskušali pri otrocih pridobiti s poučnimi basnimi. Le-te je vodila ideja, da vsakega enkrat doleti božja kazen, povrne se ti tisto, kar si sam drugim prizadejal. Slomšek nameni fantu, ki je pobil ptičjo mater, usodo sirote, ki si išče strehe nad glavo in hrane.⁹⁰ Z motom "kar Anžik se navadi, se Anže ne odvadi", so začeli propagirati različna rekla in pesmice, ki so našle prostor v berilih in otroških glavah, saj so se jih po preverjeni učni metodi morali učiti na pamet: "*Poslušaj me, učitelj ti, kaj se mi pri vas godi. Otroci tvoji me črte, povsod love, povsod pode. Zalezli so moj ptičji rod, iz gnezda vrgli ga za plot, mladiči tam pomrli so, oči svetle zaprli so.*" To so verzi iz pesmi *Stoji učilna zidana*, ki je ponarodela. Preprosta melodija in besedilo sta postala koristen pripomoček učiteljem, še posebej v zgodnji pomladi, ko so bili o škodljivosti pobiranja jajc in pokončevanju koristnih ptic zakonsko dolžni opominjati.⁹¹

Izvrševanje zakona, torej kaznovanje tistih, ki so določila prekršili, je bilo odvisno od nazorске usmeritve tistega, ki je nad izvrševanjem zakonov bdel - policijskega nadzornika. Ta bi lahko razdiranje gnezd, nagačene ptice oziroma prodajo jajc mirno spregledal, ker pač ne bi upošteval deželne postave. Včasih je k njegovemu upoštevanju predpisov prispevala tudi denarna nagrada, ki jo je prejel za storjeno dejanje od društva za varstvo živali. Ta je bila že skoraj njegova, če je v poročilu dodal tudi, da je zalotil ptičarja s polnimi vrečami ptičev, ki jih je nemudoma izpustil. Društvo pa je poskrbelo tudi za vzgojo policijskih stražnikov.⁹²

"Pred grdim ravnanjem izlepa in ako je treba na pomoč poklicati pristojne ude,"⁹³ je bila ena

⁸⁹ Novice, 21. 3. 1847.

⁹⁰ Slomšek, *Blaže in Nežica v nedeljskeji šoli, faksimile natisa iz leta 1856*, str. 165.

⁹¹ LGB, 20. 6. 1910

⁹² AS, *Kranjsko...*, dopisi 1908, 1909.

izmed nalog članov društva za varstvo živali. Posebej dr. Robida je bil tisti, ki se je te določbe natančno držal. Trije dečki, pravi paglavci, so bili deležni domačega kaznovanja in ovadbe šolskim oblastem. Razdiranje ptičjih gnezd in pobiranje ptičev pa je poleg domačega izpraševanja hlač zahtevalo tudi nekaj denarcev. Večja srečnejša sta bila tista dečka, ki ju je lovski čuvaj le strogo posvaril.

Zaključek

Že zaradi vraževernosti in mitov je bil kmečki odnos do živali v 19. stoletju naklonjen enim in sovražen drugim. Prebivalstvo, ki je živelo v naprednejših sredinah, se je tem mitom v dobri meri odreklo, a naklonjenost do nekaterih živali je ostala. Nad vsem pa je kot preudarna mati ždela monarhija, ki je hotela postati še večja in še boljša do njej zvestih podanikov. Med naravo in ljudsko modrost so se vrinili vedeži, ki so se začeli imenovati znanstveniki. Država je njihove dosežke pridno uporabljala za povzdigo lastnih interesov in ciljev. Vse to se skriva tudi v zgodbi o Frideriku II. Velikem, ki je neprestano polnila živalim naklonjeno literaturo.

Oblikovanje nove svetovnonazorske ideje, povezane s tradicionalnimi vrednotami religije, je bilo skupek impulzov, ki so jih proizvedli državni interesi z zakoni (poleg zakonov, ki so bili namenjeni varstvu živali, je pomemben tudi zakon, ki odpravlja javne usmrtitve) in instituti (Kranjska kmetijska družba in institut konjederca), znanost (zoologija, veterina, naravoslovje), tradicija in filozofija. Ideja je kmalu dobila institucionalno obliko, poimenovano društvo. Ta so se najprej borila proti mučenju živali in nato za varstvo živali. Varstvo živali je po tedanjih ideologijah postalo del splošne ljudske omike, sami pa so menili tudi, da opravljajo humanitarno dejavnost.

Za vzdrževanje določene stopnje ljudske omike so skrbeli pisci najrazličnejših priročnikov o lepem vedenju. Vsi po vrsti so se dotaknili odnosa do živali, saj je lepo ravnanje z njimi zahtevala že Biblija (Stara zaveza in predvsem Knjiga psalmov). Njihove ideje se ponavljajo in modificirajo le v toliko, da dodajo lastne opazke k pretirano grdemu ravnanju z živaljo, ki žali "človeško dostojanstvo".

⁹³ AS, *Kranjsko...*, društvena pravila.

Še dlje so odšli veterinarji in nastajati so začeli prvi epistemološki priročniki, ki jih je s pridom "razširjala" institucionalizirana oblika ideje - to so društva, ki so se od leta 1837 širila po nemško govorečih deželah z učinkovito propagando preko dnevnega časopisja, ki je zajemal vedno širšo publiko. Tu gre poleg razmerja človeka do narave tudi za razmerje med ljudmi samimi.

Slovensko govoreči prostor se je z novo idejo hitro srečal in tudi hitro institucionalno povezal. Kranjsko društvo za varstvo živali pa je ostalo dvojezično tudi v času najhujših delitev na Nemčurje in Slovence. Največja skrb društva je bila posvečena poučevanju mladine. Društvo je skrbno ždelo nad kaznovanjem trpinčenja živali in se vključevalo v boje proti vivisekciji in v boje proti drugim perečim problemom (npr. transport živine). Posebna skrb pa je bila namenjena pticam, ki so s pomočjo društva dobivale hrano na ptičje mize in našle svoj domek v ptičjih valilnicah. Dobro sredstvo v naporih za milosrčnost do živali so bile denarne nagrade, ki jih je društvo delilo tistim, ki so se v varovanju živali najbolj izkazali. Kljub vsej skrbi pa niso (tudi zaradi občutka ogroženosti) grajali pobijanja ptic na vrhu prehranjevalne verige in tu se krog okoli zgodbe o Frideriku II. Velikem sklene.

Zusammenfassung

Der preußische König Friedrich II.,
der Große, und seine Spatzen

Zur Geschichte des Tierschutzes

Schon aufgrund des Aberglaubens und verschiedener Mythen war die bäuerliche Einstellung zu Tieren im 19. Jahrhundert einigen Tieren geneigt, anderen wiederum feindlich gesinnt. Die in einer fortschrittlicheren Umgebung lebende Bevölkerung entsagte größtenteils den Mythen, doch die Vorliebe für verschiedene Tiere blieb bestehen. Über all dem thronte wie eine umsichtige Mutter die Monarchie, die einerseits immer größer, andererseits zu ihren treuen Untertanen auch immer besser werden wollte. Zwischen die Natur und die Volksweisheit drängten sich Wissende, die sich Wissenschaftler zu nennen begannen. Der Staat nützte ihre Erkenntnisse fleißig zur Verwirklichung eigener Interessen und Ziele. Alles Gesagte findet sich auch in der Geschichte über Friedrich II., den Großen, die immer wieder die den Tieren wohlwollende Literatur füllte.

Die Bildung einer neuen, mit traditionellen religiösen Werten verbundenen weltanschaulichen Idee war das Resultat eines Bündels von Impulsen, die ausgingen von staatlichen Interessen und Gesetzen (neben Gesetzen zum Tierschutz war auch das Gesetz über die Abschaffung öffentlicher Hinrichtungen wichtig) sowie von Instituten (wie die Krainische Landwirtschaftsgesellschaft und das Schinder-Institut), des weiteren von der Wissenschaft (Zoologie, Veterinärmedizin, Naturwissenschaft), der Tradition und der Philosophie. Die Idee bekam bald eine institutionalisierte Form, die sich Verein nannte. Diese Vereine kämpften zunächst gegen die Tierquälerei und dann für den Tierschutz. Der Tierschutz wurde gemäß den damaligen Ideologen - die überzeugt waren, eine humanitäre Tätigkeit auszuüben - zu einem Teil der allgemeinen Volksbildung.

Für die Aufrechterhaltung einer gewissen Stufe der Volksbildung sorgten die Verfasser verschiedener Benimmbücher. Alle behandelten auch das Verhalten gegenüber Tieren, verlangte doch schon die Bibel (das Alte Testament, insbesondere aber das Buch der Psalmen), daß man Tiere gut behandelt. Ihre Ideen wiederholten sich und wurden nur insofern modifiziert, als eigene Anmerkungen über das übertrieben gute Verhalten gegenüber Tieren hinzugefügt wurden, das die "Menschenwürde" verletzen würde.

Noch weiter gingen Veterinäre und es entstanden die ersten epistemologischen Handbücher, die erfolgreich von der institutionalisierten Idee verbreitet wurde, das heißt von den Vereinen, die sich seit dem Jahr 1837 in den deutschsprachigen Ländern auszubreiten begannen, vor allem infolge der wirkungsvollen Zeitungspropaganda, die ein immer breiteres Publikum erfaßte. Neben dem Verhältnis der Menschen zur Natur ging es auch um die Beziehungen der Menschen zueinander.

Die slowenischsprachigen Gebiete kamen rasch in Kontakt mit der neuen Idee und verbanden sich bald auch institutionell. Der Krainer Tierschutzverein blieb sogar in Zeiten der schlimmsten Spaltung auf Slowenen und Deutschtümler zweisprachig. Die größte Aufmerksamkeit des Vereins galt der Unterrichtung der Jugend. Aufmerksam wachte der Verein über die Bestrafung von Tierquälereien und schloß sich dem Kampf gegen die Vivisektion und andere brennende Probleme (zum Beispiel Viehtransporte) an. Seine besondere Sorge galt auch

den Vögeln, die durch den Verein Verpflegung und Unterkunft in Nistkästen fanden. Ein wirksames Mittel in den Bemühungen um Wohltätigkeit gegenüber Tieren waren Geldpreise, die vom Verein an jene vergeben wurden, die sich im Tierschutz besonders ausgezeichnet hatten.

Trotz aller Bemühungen aber wurde - auch aufgrund eines Gefühls der Bedrohung - das Töten von Vögeln an der Spitze der Nahrungskette nicht getadelt, womit sich der Kreis zur Geschichte über Friedrich II., den Großen, schließt.